

DR. KOLLWENTZ ÖDÖN

Az erdőbirtokossági erdők múltja és jövője (I. rész)

A múlt rendszernek az erdőszetét és a földműves népet erősen érintő intézkedése volt az évszázados múlttal rendelkező erdőbirtokossági társulatok felszámolása. Ez annak ellenére történt, hogy ezek nem egyénileg elkülönítetten, hanem üzemterv (erdőterv) szerint gazdálkodó erdőközösségek voltak. Ezek az erdőközösségi erdők hazánk erdőterületének mintegy 13 %-át alkották.

Az erdőbirtokosságok kialakulása

Az erdőbirtokosságok a társadalmi fejlődéssel kapcsolatosan létesültek. Gyökereik már Mária Terézia korát megelőzően megtalálható egyrészt a *nemesi közbirtokosságokban*, másrészt az *úrbéri kapcsolatokban*.

A *nemesi közbirtokosságok* eredetileg olyan zárt, szét nem darabolható ingatlanközösségek voltak, amelyek a régi birtokjogon alapultak, tagjai falusi köznemesek, gazdálkodásuk teljesen kötetlen, szabályszerű erdőgazdálkodásra kötelezve nem voltak. A bennük folyó használatokat már az 1791:LII.tc. és az 1807:XXI.tc. igyekezett korlátok közé szorítani, de nem sok eredménnyel. Ezeknek a birtokoknak a zártsága és nemesi jellege 1848-ban megszűnt, a tulajdonrészek elidegeníthetőkké lettek, ezeket bárki megszerezhetette. Az elidegenítési tilalom 1879-től ismét visszaállt, és a megmaradt erdő használatára jogosult személyek – a közbirtokossági tagok – *használati illetőségét* arányosítási eljárással állapították meg. Ennek alapját az *aránykulcs* képezte, aminek alapja a régi házhelyek száma, az örökösödési osztály (vérségi leszármazás), a belső telkek száma (a nemesi telek 1-3 házhelyet jelentett), általában a belső és a külső birtok nagysága és a terhekben való részesedés volt.

A *volt úrbéres erdőbirtok* az úrbériség, tehát a földesúr és a jobbágyok közötti jogviszony megszűnése után létrejött birtokközösségi forma. Addig a jobbágyok (és a zsellérek) a földesurak hatalma alatt állottak és nemesi kiváltságot jelentő birtokviselési joguk nem volt. A földesúr helyenként ingyen, rendszerint azonban bizonyos szolgáltatások (jobbágyteher vagy úrbér) fejében a jobbágyok (és a zsellérek) részére bizonyos nagyságú mezőgazdasági területek használatát, erdejében pedig szükségleteik kielégítésére tűzifa és épületi fa faizási, legelőin és nádasaiban legeltetési és nádlási jogot biztosított. Az úrbér tehát mindazon szolgáltatások és terhek összessége volt, amelyeket a földesúr részére teljesíteni tar-

toztak a részükre biztosított földesúri ingatlanok használata fejében. Tüzelés részére főleg csak száraz, kidólt, korhadt fák összegyűjtése, esetleg görbe fák kitermelése volt engedélyezve. Épületi fa faizása csak a földesúr (vagy megbízottja) kijelölése alapján, az általa meghatározott időben történhetett. Legelő hiányában az erdei legeltetés is lehetséges volt. A földesúr az erdejéből bizonyos területet faizás céljára kihalásíthatott, a többiben pedig a faizást megtilthatta (tilos erdők). De joga volt a földesúrnak az is, hogy termőföld nyerése céljából erdőterületének egy részét úrbéreseivel ortolással kitermeltesse és úgynevezett írtásföldet létesítsen.

Mária Terézia „Úrbéri Szabályzata” (Urbárium) meghatározta a jobbágyi terhek maximumát és a földesúr részéről adandó kedvezmények minimumát. Ettől való eltérés csak a jobbágyok javára történhetett. Így a jobbágyok szabad választására bírta azt, hogy a faizást az erre a célra kijelölt helyen vagy az urasági erdő egyéb részén kívánják-e gyakorolni.

Az 1789-es francia forradalom szellemi áramlata hazánkban csak lassan tudott teret nyerni. 1836-ban alakult ki a jobbágyok felszabadításának (1836:X. és XII.tc-ek) és az úrbéri rendezések *törvényes lehetősége* és csak az 1848:IX.tc. majd az 1871:LIII.tc. tette általánosan kötelezővé a jobbágyok felszabadítását. Ez a jobbágyoknak eddigi kötöttségeiktől való megszabadítását jelentette, tehát a birtokviselési jog és a teherviselési kötelezettség birtokában *teljes jogú állampolgárrókká* váltak.

A jobbágyok felszabadítását az *úrbéri rendezés* követte. Ennek *alapja* volt az *úrbéri telek* vagy teljes úrbéri telekállomány, amelyet a földesúr úrbéri tartozása fejében biztosított az úrbéres számára. Ez 1 magyar-hold (1400 nöl) belsőségből (ház, udvar, kert) és a földminőségtől függően 20-60 mhold külsőségből (szántó, rét) állt. Ennek a használója volt a telkes gazda (egésztelkes jobbágy). Voltak 1/2, 1/4 és 1/8-os telekgazdák. Az ennél kisebb területet használók a házas zsellérek voltak.

Az úrbéri rendezés *célja* volt a jobbágyok és a zsellérek részére a faizás, legeltetés és nádalás nagyságának megfelelő terület *közös tulajdonként* történő *kihalásítása* az urasági birtokból. Ez az úgynevezett *elkülönítési eljárással* történt. Az egésztelki állományra (teljes úrbéri telekállomány) legkevesebb 2 mhold, de legfőljebb 8 mhold erdőterület jutott. Ez csak akkor lehetett több, ha a jobbágy a fakitermelésen kívül még egyéb erdei munkát, pl. szénégetést is végzett. A kihalást az *arányosítási eljárás* követte, amikor minden úrbéres részére a közösből őt megillető arányt, a *tulajdoni hányadot* megállapították.

Az erdőbirtokosságok működése

Az úrbéres viszonyok megszűnése nem csak az urasági erdők, hanem az úrbéresek részére juttatott erdők területének csökkenését is okozta. A földesúri erdőknél azért, mert a rendezés anyagi következményeit erdőkitermeléssel próbálták rendezni, a volt úrbéresek pedig, mint új tulajdonosok felelőtlenül vágták erdeiket és legeltettek bennük. Mindezeknek sok tölgyerdő esett áldozatul.

Az úrbéres erdők további pusztítását az 1879:XXXI.tc-kel (első erdőtörvény) állították meg, amely ezen erdők üzemterv szerinti kezelését rendelte el. Az erdőkből befolyt jövedelmek szétosztásában történt visszaéléseket azonban ekkor még nem sikerült megállítani. Ez csak 1898-ban rendeződött a 1898:XIX.tc. révén, amely az erdőközösségek magánjogi viszonyainak megtartása mellett azok hatósági felügyeletét, továbbá ügyviteli szabályzat összeállítási kötelezettségét rendelte el. Eszerint a volt úrbéres erdőbirtokok gazdasági ügyeit az elnök, a tisztségviselők és a választmány a közgyűlés szótöbbséggel hozott határozata alapján intézte. Az egyes birtokossági tagok *arányrészük nagyságának megfelelő szavazati joggal* rendelkeztek. A tagok arányrészeit eladhatták, jelzálogkölcsonnel megterhelhették, ezzel szemben a birtokosság - jogi személynek nem lévén elismerve - semminemű jogi ügyet nem köthetett.

A volt úrbéres erdőbirtokosságok mellett még a *legeltetési társulatokról* is meg kell emlékezni. Ezeket az úrbéri rendezés folyamán legelőilletőség fejében a volt úrbéresek tulajdonába átment közös kezelt erdők alkották (1898:XX.tc.). Az osztatlan közös legelőkről szóló 1913:X.tc. a legeltetési társulatokká átszervezett legelőközösségek jog- és cselekvőképességét kimondotta, tehát saját nevükben jogokat szerezhettek, kötelezettségeket vállalhattak, pert indíthattak és perbe voltak foghatók. Ezeknek a legeltetési társulatoknak legelőrendtartásukat erdőrendtartással ki kellett egészíteniük.

Az erdőközösségek gazdálkodásának szakmai kiteljesülését az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935. évi IV. tc. (második erdőtörvény) biztosította. Ez a „közirtokosságok, a volt úrbéres erdőbirtokosságok és egyéb közös használatra kötelezett közösségek *erdőbirtokossági társulattá*” való alakulását rendelte el. A törvény részletesen szabályozta az erdőbirtokossági társulattá történő alakulás módját. Az újonnan alakuló erdőbirtokossági társulatok részére előírt hosszadalmas eljárásoktól az erdőtörvény a közirtokosságokról és a volt úrbéres erdőbirtokosságoknál eltekintett, és ezeket, mint-hogy az 1898:XIX.tc. rendelkezései alapján összeállított és jóváhagyott ügyviteli szabályzattal rendelkeztek, *jogképes* erdőbirtokossági társulatoknak elismerte. Mindössze az ügyviteli szabályzatukat kellett az új erdőtörvény előírásainak megfelelően kiegészíteniük és az új névjegyzéket az előírt minta szerint összeállítaniuk.

Jelentős volt az erdőtörvénynek az az intézkedése, hogy „*a közös erdő, valamint minden egyéb közös ingatlan és ingó vagyon tulajdona az erdőbirtokossági társulatra száll át és a tagokat csupán a vagyonnak... közös használata és az ezzel járó jogok illetik meg.*” Az eddigi tulajdoni hányad használati illetőséggé alakult át. A névjegyzékben a használati illetőséget tört számmal fejezték ki, amelynek a nevezője a legkisebb

egység, számlálója a használatra jogosultra eső egység nagyságát mutatta. Ennek alapján állapították meg, hogy hány egység jelentett egy szavazatot, hogy mennyi lehet az összes szavazatok száma és hogy egy-egy tag használati illetősége hány szavazatot jelentett.

Az erdőbirtokossági társulatok tehát az erdő tulajdonosai lettek. A tulajdonjogot az erdőbirtokossági társulatok javára telekkönyvezték azzal, hogy azt a „tagok használati joga terhelő és az erdőbirtokossági társulatok rendelkezési joga az erdő tekintetében a jelen törvény értelmében korlátozva van”. A tulajdonostársak telekkönyvi betéteikből a tulajdonra való utalást törölték. Az egyes volt tulajdoni hányadok terheit az erdőbirtokossági társulat telekkönyvébe vezették át, feltüntetve azt, hogy melyik tulajdonostárs milyen nagyságú illetőséget terhelte.

Az erdőbirtokossági társulattá alakult közirtokossági és volt úrbéres erdőbirtokossági erdők részére új vezetőséget (elnök, erdőgazda, pénztáros, jegyző, választmányi tagok) nem kellett választaniuk. A közgyűlések évenként legalább egyszeri összehívásának a kötelezettsége továbbra is megmaradt. Az erdőbirtokossági társulatok ügyeit az elnök és a tisztségviselők intézték, a társulatot a hatóságokkal és harmadik személlyel szemben az elnök képviselte.

Az erdőbirtokossági társulatok fő bevételi forrása a faeladásból származott, amely tővön árveréssel, vagy tőtől elváltatva, vagy hosszútólva és rakásolva az elsőfokú erdőrendészeti hatóság (vármegyei mezőgazdasági bizottság gazdasági albizottsága, galb.) által jóváhagyott erdei érték- és árszabályzatok szerinti eladással történt. Az árverésen általában az erdőbirtokossági tagok vehettek részt, akik a vételárat az erdőbirtokossági társulat pénztárosának nyugta ellenében egyenlítették ki. *Az értéken aluli eladás és az esetleges visszaélések megakadályozása érdekében az árverésen az erdőfelügyelő a lehetőségéhez képest megjelent.*

A tővön eladott fa kitermelése a vevő kötelessége volt. Az erdőbirtokosság vezetősége elrendelhetette, hogy egyes gazdasági tennivalókat a tagok közös munkával végezzenek el. Ezt használati illetőségük nagysága alapján kellett teljesíteniük, de pénzzel megválthattak.

A másik bevételi forrás volt az erdőbirtokossági társulat vagyonát használó társulati tagok által fizetett használati díj. A két bevételi forrásból fedezték a társulati kiadásokat. Amennyiben ezt a bevételek nem fedezték, és tartaléktöke sem állt rendelkezésre, közgyűlési határozattal a tagokra - közadók módján behajtható - tagsági járulékot vehettek ki. Az évvégi elszámolás alapján döntött és határozott a közgyűlés a bevételi feleslegnek a tagok között használati illetőségük szerinti felosztásáról, valamint tartalékalap létesítéséről.

Az erdőbirtokossági társulati erdők szakszerű kezelését az erdőfelügyelőségek végezték (állami kezelés). Feladatuk volt az üzemtervek összeállítása, a foganatosítható használatok - tartvágás esetén a vágáshatár, felújítóvágás esetén a kitermelendő fák - helyszíni kijelölése, az értékesítésre került fakészletek és egyéb erdei termékek mennyiségének az ellenőrzése és becsértékeik megállapítása a társulati vezetőség jelenlétében.

(Folytatás a következő számunkban.)

Merre tartunk?

Azt sem tudjuk egyelőre, kik és hogyan részesednek a hazai erdőkből. Mennyi jut belőlük az önkormányzatoknak és esetleg másoknak is, mennyi marad az államé? És ami jut, és ami marad, abba miként, kiknek a révén tör be a piacgazdaság? Teljesen szabad utat kapnak—e az erdőbérlet, bérkitermelő, fafeldolgozó és egyéb tőkés vállalkozások? Vagy akár a magántulajdonú nagy erdőgazdaságok? És ha igen, mennyiben lehet szó az államerdészet mai szervezeti kereteinek nagyobb zökkenők nélkül való átalakulásáról? Többé—kevésbé simán megy—e végbe a gazdaságok, vállalatok új sínekre állítása, a kínáló külső és belföldi tőkék bevonása? Nem kell—e itt—ott teljes bomlástól, gazdasági ellehetetlenüléstől tartanunk? S nem kell—e féltünk magukat az erdőket, hogy ebek harmincadjára kerülnek, legalábbis egy részük? Lesz—e annyi ereje az állami erdőfelügyeletnek és az államigazgatásnak, hogy tisztességes, szolid gazdálkodásra szorítsa az extra haszonért mindenre képes hiénákat? Nem csúszik—e át az erdők egy része — kivált a városkörnyéki és üdülőövezetekben — telekspekulánsok kezébe? S ami megmarad erdőnek, az sem csak papíron marad—e meg annak? Lesz—e elég pénz és gond és törvényes ösztöke az erdőfelújításra, ápolásra, nevelésre? S lesz—e az erdők védelmére? S lesz—e a további erdőtelepítésre az Alföldön és egyebütt, ahol csak megkívánja az ország érdeke?

Nem folytatom. A korszakváltás viszontagságai óhatatlanul elérik az erdőket is. Hellyel—közzel már el is érték. Vége a viszonylagos nyugalomnak: a magyar erdészetet példátlanul nehéz próbára tevő, sorsfordító évek következnek.

Eddig inkább a veszedelmeket soroltam. De az eljövendő

évek sok jót is hozhatnak. Gyors megújulást, friss vérkeringést, bővülő anyagi forrásokat, fejlődő technikát, új piacokat.

A szükséges szakembergárda meglesz hozzá. Nem ez a gond. Sokkal inkább az, hogy a szakmai felkészültség egymagában most nem elég. Féltő, hogy erdeink sorsa felől egy ideig sok minden a szakmán kívül dől el, mintegy a magyar erdész-társadalom feje felett.

Igaz, ott dől el eddig is sok minden. De valahogy mégis jóval kiszámíthatóbb körülmények között, bármekkora ára volt is ennek a kiszámíthatóságnak gazdasági lemaradásban, emberi és szakmai kiszolgáltatottságban. Most sokkal nehezebb kalkulálni, az adott körülmények között lehetséges legjobb utakat megtalálni.

Merre tartunk?

Magam sem tudom. Annyit tudok, hogy égető szükség van a helyzet józan felmérésére s a magyar erdészek egyetértésére, összefogására, érdekeik közös védelmére, legalább az erdeink sorsát, jövőjét hosszú időre eldöntő néhány legalapvetőbb kérdésben. S a továbbiakban ugyanilyen égető szükség lesz a megbízható tájékozódásra, a hazai erdészetet érintő jogalkotási, gazdasági és egyéb folyamatok figyelemmel kísérésére, sőt befolyásolására: az ártó, a közérdeket sértő erőkkel való szembeszállásra.

E megújult lap sokat tehet — kell hogy tegyen! — mind ezért, amellet, hogy a szakma figyelmére méltó tudományos eredmények, gyakorlati tapasztalatok közreadását, megvitatását sem hanyagolja el. Hadd kívánjak ehhez a magam részéről sok sikert.

Varga Domokos

Az FM Erdészeti és Faipari Főosztály szervezete

Főosztályvezető: *Dauner Márton.*

Főosztályvezető—helyettes: *dr. Rada Antal.*

Erdészeti Osztály.

Osztályvezető: *dr. Rada Antal.*

Faipari Osztály.

Osztályvezető: *Nyárs József.*

Ágazatgazdasági Osztály.

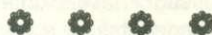
Osztályvezető: *Horváth Zoltán.*

Ágazatpolitikai és Koordinációs Osztály.

Osztályvezető: *Kondor Endre.*

Pakisztán 155 millió fát ültetett el 1990—ben. A nagyarányú erdőtelepítést 1980—ban kezdték 68 millió csemetével. Azóta évről évre fokozzák a telepítés ütemét. Ezzel nemcsak az 5%—nyi erdősültségüket emelik a kopár hegyoldalakra telepített virágzó erdőkkel. Társadalmi gondjaikat is enyhíti 40.000 ember időszakos foglalkoztatása.

(World Wood 1990. június.) Ref: Varga Béla

A Földünket fenyegető üvegházhatás mérséklésére a hollandok azt tervezik, hogy 25 év alatt 250.000 ha erdőt telepítenek Bolíviában, Peruban, Kolumbiában, Ecuadorban és Costa Ricá—ban, hogy semlegesítsék az évenként 6.000 tonna széndioxidot kibocsátó két új erőművük légszennyező hatását. A tervek szerint a költségek (460,5 millió USD) egy részét az áramfogyasztókra hárítják át.

Még merészebb az a brazil terv („Erdők a környezetért”) amely 201.000 km² erdő telepítésére 20 milliárd USD—t irányoz elő. Az e program keretében elültetendő 10 milliárd fa a Föld légkörének széndioxidját 5%—kal lesz képes csökkenteni.

(World Wood 1990. június.) Ref: Varga Béla